

9(Укр)
Д 72 Л

ЛИСТИ
ДАНИЛА ТАНЯЧКЕВИЧА
ДО
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

(1876 — 1877)

==== ЗЛАДИВ І ВИДАВ ====

М. ПАВЛИК.

Н-24245 ЛЬВІВ, 1906.

З „ЗАГАЛЬНОЇ ДРУКАРНІ“, АКАДЕМІЧНА 8.

БІБЛІОТЕКА
УДНУ ім. М. П. Драгоманова

ЗМІСТ:

Показчик ст.	III—IV
Передне слово, М. Павлика ст.	1—13
1-й лист Д. Танячкєвича до М. Драгоманова (Закомар, 10. X. 1876 р.) ст.	15—16
2-й лист Д. Танячкєвича до М. Драгоманова (Закомар, 13. XI. 1876 р.) ст.	17—19
(1-ого листа М. Драгоманова до Д. Танячкєвича, Женева, з листопада 1876 р. нема).	
3-й лист Д. Танячкєвича до М. Драгоманова (Закомар, 27. XI. 1876 р.) ст.	19—21
(2-ого листа М. Драгоманова до Д. Танячкєвича з грудня 1876 р. нема).	
4-й лист Д. Танячкєвича до М. Драгоманова (Закомар, половина грудня? 1876 р.) ст.	22—28
5-й лист Д. Танячкєвича до М. Драгоманова (Миколаїв, 27. XII. 1876 р.) ст.	29—33
6-й лист Д. Танячкєвича до М. Драгоманова (Закомар, 16. I. 1877 р.) ст.	33—34
7-й лист (остатній) Д. Танячкєвича до М. Драгоманова (Закомар, із другої половини січня? 1877 р.) ст.	34—36

Показчик.

„Академічєській Кружокъ“ 1.	Герцени 1; фонд 1.
Антіалькоголічний конгрєс 10	„Громада“ вид. Драгоманова 4, 9.
Антонович, В. 4, 6.	Ідейність 23, 26.
Арєшти, львівські 7, 35.	Інтєлігенція 5, 6, 25.
Австрія 7, 8.	Язикатість галицька й українська 18.
Барвінський, В. 1, 8.	Юркевич, Альойзій 7.
Берєстєчко 33.	Юзефович 24.
Бідність селян 3, 12.	Камарилі 23.
„Бідність“, брошура 4.	Капітали 25.
Білозерський, Іван 4, 5.	Кірхнер, поміщик 16.
Будапєшт, презид. міста 10.	Король, сліпий 32.
Будєволя—Танячкєвич, Д. 35	Куліш, П. 7.
Буржуазія 25.	Кутя 7, 33, 34.
Церков — „народний па- лац“ 5.	Кузьма, див. Ляхоцький 5.
Цвинтар — ботанічний го- рбд 5.	Київ 2, 4, 6, 22, 28, 31; гість 34, 35; громада 21, 22, 26.
„Хорунжий“ 6.	Лавринович 16, 18.
Худоба, закопана 3.	Лазар 12, 28.
„Хитрая механіка“ брош. 4.	Ляхоцький, А. 5 = Кузьма.
Черкаси, м. 28.	Ляссаль 4.
Чоловіцтво 22, 23.	Левицький, В. Л. 18.
Чорногора, Федор (= Та- нячкєвич, Д.) 8, 29.	„Літературно-науковий Ві- стник“ 11
Чубинський, Василь (?) 18.	Львів 2, 16, 22.
Делегати, див. під Україна	Людяність 25.
Держави 25.	Листи, нищенє 9.
Достоевський 1.	„Лжепророки“, статя Та- нячкєвича 8, 11.
Драгоманів 2, 3, 9, 15, 26, 29, 32; невмолимість 7; ор- ган 17; поклик 8—9; со- лідарність української праці 9.	Мацюкєвич чи Мацькєвич, Петро 21.
Драгоманізм 1, 2, 8, 9, 13.	Мадяре 10.
„Другъ“, газета 5.	Магнатєрія 25.
„Дружній Лихвар“ 1.	„Магомет і Хадиза“, Ку- ліша 7.
Дипломатія 20.	Маяр, кривий 11.
Ефименко 6.	Маркс 4.
Європа 20; сьмітники 25.	Монахія 3, 26, 27.
Галичина 18, 24, 26; інтерєс 31; моральна окупація 24, 27; молодіж 32; відноси- ни 30.	Московська пелька 23.
	Миколаїв, м. 6, 30.
	Надія 30.
	Наддніпрянці 26.

- Наддністрянці 26.
Нарід: мальований 30; мужицький, 25.
Народні: діла 20; душа 25; гмах 23; господарство 31; капітал 3; розум 26; само-економія, само-просвіта 24; стратегіка 22.
Народовці 1, 24; галицькі 9; льояльні 2; львівські 2, 8.
„Научно-лит. Сборник“ 7.
Навроцький, В. 9.
„Отравлений дьяконъ“, оповідане Г. Успенського 5.
Ожидів, с. 2, 19.
Пани 25.
Паламар, учений 5.
„Парова машина“ брош. 4.
Павлик, М. 2, 31, 35.
Пашквілізм 8, 11.
Печерська Лавра 4.
Переполюх 2, 7, 8, 36.
Переправка, перевозка книжок 1, 4, 6, 8, 9, 10, 17, 18, 28, 30, 34.
Піп, галицький 32; голова 15; практика 12.
Піп ожидівський = Трильовський 18.
„По вопросу о малорусской литературѣ“, брош. Драгоманова 29, 31.
Політичний нерозум 7, 35; розум 23.
Посади 8.
Права України 10.
„Правда“ 8, 25.
„Про укр. козаків“ і т. д. брош. Драгоманова 32.
„Прояви соціалістичні“, ст. Тянякевича 35.
Прості люде 21.
„Письмо народовцівъ русскихъ“ доредактора пол. час. „Русь“ 29, 31.
Реальність 25, 26.
„Русь“, газета 29.
Рутенці 8, ідеал 8.
Селянська справа 20.
„Січ“ віденьська 16; запорозька 32.
Славянщина 20.
Соціалістичний лад 3.
Солідарність укр. поступової праці 9.
Стоянів, с. 18, 30, 35.
„Супостати“ 5.
Сивілля 20.
Тянякевич, батько 30, 33.
Тянякевич, Д. 1, 2, 4, 8, 10; бідність 3, 16; любов України 19, 34; пляни 2; похорон 12; програми 3—6; робота 30, 31; стратегіка 22; суть життя 12, 27—28. Див. Черногора Федор.
Теорії 22, 23, 30.
„Товариство ім. Шевченка“ 4, 7.
Трони 23.
Трильовський, о. 18.
Указ 1876 р. 1, 24.
Україна, Україні 4, 6, 22, 23, 26; безжурність 6, 30, 35; делегати 16, 18, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35; історія 23; гроші 1, 9; мерці 29, 33; мова 32, 33; молоді 3, 4, 20, 30, 32; праця 23, 25, 26; селянка 20; селяне 8, 12, 20, 23, 25, 26, 29; соціалістичні брошури 3, 4, 6; солідарність праці 9, 25, 26; витравні 3, 6.
Успенський, Г. 5.
Варгулевич 29.
Вовк, Хв. 32.
Винниченко 16, 18.
Жандарм рос., непоганий 18.
Женева 1, 2, 7, 16, 20, 21, 27, 32; громада 32, 33.

Передне слово.

Неб. Д. Тянякевич звернув ся до Драгоманова під кінець 1876 р. в справі дуже важній для українського руху, — дійсно Ахіллесовій п'яті того руху! — поставленій різко після виїзду Драгоманова з Росії та видання указу против української літератури, 1876 р., — в справі переправки книжок у Росію. Сю справу хотів неб. Тянякевич узяти зовсім на себе, коли Україні сповнять его домагання грошового характеру, і задля сего, головно, домагав ся з'їзду з Драгомановим, хоть було при тим у Тянякевича ще щось більше на думці. В руках Драгоманова сходили ся всі нитки тодішнього українського руху, якого центром ставала Женева. Се не подобало ся Тянякевичови, — як і иншим народовцям, — раз, через радикальний напрям Драгоманова, котрий і так потяг був за собою нашу молодіж із москвофільського „Академічного Кружка“ та народовського „Дружного Лихваря“, а, друге, через вплив до Женеві українських грошей, які народовці воліли би були дістати на свої ціли, і яких сума росла в їх очах, із кождим місяцем, до найфантастичніших розмірів, більше навіть ніж у того коршмаря в повісті Достоевського „Брати Карамазови“*) Отже Та-

*) Незабаром виносила та сума вже геть-геть по верх одного мільона рублів! Неб. Вол. Барвінський писав прилюдно, що Драгоманів захопив і т. зв. „Герценівський фонд“, і не відкликав сеї грубої брехні й тоді, коли син небіжчика Герцена заявив, що такого фонду й не було, і що батько его ніколи й не мав 1 мільона!

нячкевич хотів, очевидячки, заповнити Драгоманова, — переконати его, що центр українського руху має бути не в Женеві, але у Львові, і що через те, він, Драгоманів, повинен віддати справу видавництва тай гроші на те в руки народовців, а в першій лінії его, Танячкевича. Танячкевич дуже пер на швидкий з'їзд із Драгомановим або з его довіреним із Женевы чи Києва і потерпав на саму гадку, що се ему не вдасть ся, — що его „змістіфікують.“ Але в усякім разі ему видавало ся не важко добути від такого Креза як Драгоманів, або через него, нужденних кількадесять тисяч рублів на свої особливі пляни.

Коли-ж Драгоманів не квапив ся на такий з'їзд, то Танячкевич, учувши, що я хочу їхати в Київ і знаючи про мої тісні зносини з Драгомановим, запросив мене до себе, очевидячки, в надії, що полагодить таким чином свої справи бодай по часті, а за одним заходом відверне мене від Драгоманова, — завдача, яку супротив інших моїх товаришів обох таборів, з'єдинених тоді на основі драгоманізму, сповняли львівські народовці, недуже, зрештою вдатно, поки їм не поміг незабаром переполох перед арештами, який і привернув загальний моїх львівських товаришів до льояльних народовців. Не знаючи про такі наміри Танячкевича, ані навіть про его листи до Драгоманова, я й поїхав до него, до Закомаря коло Ожидова, 1-го січня 1877 р. і написав про ту свою візиту Драгоманову лист, який і даю осьдечки, тим більше, що він доповняє листи Танячкевича до Драгоманова і розкриває подекуди его пляни. Мушу, зрештою, завважати, що лист мій трохи карикатурний, — як мені тепер бачить ся, — хаотичний, а, головно, далеко неповний. Так я не написав Драгоманову про „найконкретніший“ економічний плян Танячкевича: Він хотів добути з землі перегнулу

худобу, — щось 20 тисяч штук, — убиту й закопану в тих сторонах за пошести, — бачу, 1866 р. — На се треба було ему чимало грошей, але воно виплатилоби ся: добутий, таким чином, гній був би, на его думку, „великим народнім капіталом,“ за підмогою якого можна було двигнути з бідности околичних селян, зараз же, не чекаючи соціалістичного ладу. На се натякнено в листах Танячкевича до Драгоманова. Завважаю далі, що мене дім Танячкевича обдав був пустою: я не бачив у него живої душі, а за те з кождісінького закутка визирала нужда. Тому то й не диво, що Танячкевич багатів думками-плянами тай багатів ними злидених селян. Додам нарешті, що коли він — памятаю се добре — покмітив, що его проповідь проти Драгоманова та соціалізму не робить на мене найменшого вражіння, і запитав ся мене: „а кілько вас таких буде у Львові!“ а я відповів ему: „досить богато,“ — то небіжчик замовк і, видимо, засумував. (Се було після нашої розмови про перші українські соціалістичні брошури з 1875 р., — про що сказано буде зараз). Більше про ту свою візиту не памятаю тепер нічогосінько.

„Я не знаю, — писав я Драгоманову в листі зі Львова 2-ого січня 1877 р., — як Ви не рішились їхати в Мюнхен, або й у Відень на конференцію з попом закамарським — от він мене зазвав до себе, і я саме що прийїхав від него: це грандіозний чоловік. Від 5—11 в ночі говорив міні свої програми, і то так, що не дав і слово писнути. А все зажмурені очі, глибомисленне чоло та на голові скуфія... Драгоманов, каже, не хотів мене порозуміти: вони всі горячка! А то треба раціонально, систематично; до того молоді не годяться, треба, уважайете, „витравних.“ Ми, каже, можемо казати Др-ви і всім їм, що ми радикали-революціонери, а робити нам своє; на них вилий і коновку сту-

деної води — вони все не охолонуть. З ними я, каже, не маю що говорити, лиш сказати їм, щоб зовсім дали міні в руки доставку книжок: за це я мав говорити з Др-м. Я їм, каже, підвезу книжки без їх їзди(,) під самий ніс у Київ: просто треба купити дві достотку такі самі люльці і палиці: одну щоб мав той чоловік, що буде відси везти книжки, а з другою має стояти другий чоловік в Києві перед печерською Лаврою...

„От по це Ви мали їхати на конференцію з попом рїшити: купити люльки й палиці, чи ні? Це, каже, з ними; а тепер з „витравніщиками:“ просити Антоновича, що б він вишукав і намовив Івана Білозерського дати на журнал так з 20.000 рублів. Журнал той має виходити в Галичині під оком самого Танячкевича, а фірма буде тов. Шевченка. Має він містити в собі все, а найбільша вага на рисунках, між іншими іконостасів, що мають „наукову ціну,“ і т. д. От по то ви*), каже, мусите їхати у Київ — „Громада**),“ каже, буде пусте (українці йому розказали майже все). Це все говорив він міні, „як приятелеви,“ до 11 години, що (я) аж всидіти не міг з муки й сміху. Ледви пробрався я якось від него до постелі: він і там не попустивсь до 1. в ночі: усе говорив свої програми. І довго ще був би говорив, якби не зайшло (було) про Маркса й Лясяля. „Ви читали це, каже? Дуже славне!“ Маркса, кажу, знаю трохи з Ланге, а Лясяля „Капитал і труд“ читаю. А Ви, питаю, читали „Хитрую механіку,“ „Бідність,“ „Парову Машину?“ Та це (каже) пусте, нічо не pomoже. Якже так — цеж популяризація Маркса, Лясяля! Піп випулив очи, і нічо не вмів сказати... Добраніч (каже)—Ви здається порозуміли хоть тро-

*) Се б то я. — М. П.

**) Се б то видане Драгоманова. — М. П.

хи мої програми (бо в мене, знаєте, такий натовп думок, що не можу відразу) — а завтра я Вам розкажу далі...“ Я вже давненько не моливсь богови, а тогди, знаєте, трохи не впав перед образом на колінки і не бив поклонів, що вибавив мене від програм попівських. Досвіта приходить піп знов говорити програми відай, але я притайївся, що сплю, так що всего я з ним потому говорив (значить він міні говорив свої програми) дві години. Як „вступ,“ каже, до того усього, треба що б ви*) там у Києві позичили міні хоть 600 рублів, доки до мене прийїде И. Біл. (бо він відай, каже, в Неаполі)... А ще я, каже, потребую ученого сторожа до свейї церкви, то може б рїшився той українець, що у Львові (Лехоцький, що втік із тюрми**): буде він, каже, мати хату в дзвінниці, і дозирати ме ботаничного городу, що має бути на цвинтарі... Безконечна програма! З церкви має зробити „народний палац,“ де кождий буде стояти тільки на своїм місці; усе лишить ся, як було в церк. книжках, тільки викинеся те місце, де проситься, що б бог дарував цареві силу „на супостати.“ Чудо, не піп! Я хочю, каже, знищити інтелігенцію;“ а як я сказав, що друкую „Отр(авленнаго) дяк(она***)“ для народу, то, каже, зле, бо дасть ся народові у руки

*) Се б то я. — М. П.

**) Антін Ляхоцький (на прїзвище Кузьма), Киянин, свідомий Українець, фігурував у першій нашій процесї у Львові 1877 р., а потім поїхав у Женеву до Драгоманова. — М. П.

***) Оповіданє Г. Успенського, надруковане в „Друзі“ з початку 1876 р., котре наробило гвалту в Галичині зачіпаючи попівську справу. Я хотїв видати се оповіданє в моїм перекладї, а властиво перерібці, на українське, але рукопись моя пропала підчас арештів. У тюрмі 1877 р. я оповідав его по своєму товаришам недолї — селянам, і воно робило на них вражїне. — М. П.

меч против интелігенції. Всі ми, галичане, любимо багато „глаголати“ замість робити, але такого глаголателя як закамарський піп, я ще не видів. Та він просто дурний і допотопний народовець — а до того говорить, от аби було і у кождім слові сам себе ловить....

„По це усе він мене кликав на конференцію до себе, так що я із-за люльок викинув більш 5 гульд. і люльок не купив.

„За переправку книжок тільки (я) взнав, що всі вони в Миколаївці, що не мож було переправити. Тоті два чоловіки чорт знає, де ділись, один телеграфував із Кієва, що не мож книжок переправити. Нам навіть не написали нічо.

„Як українці зійшлися з цим попом — не знаю. Він не пошкодить нічо, до переправки добрий, але не все йому мож знати. Най він собі там говорить і робить програми, які хоче; перечити йому не мож, тільки українці най йому не багато розказують — а на переправку усе він таки добрий, другого такого нема на границі. Ви не вважайте на таке в його листах, як „хорунжий“*) і т. и. — він просто дуреньковатий. З тим усім, що він міні поручує, я полагаджу так, що нема що й говорити**); він ще напр. хоче, щоб Українці з Кієва вислали від себе „витравного“ чоловіка, от як напр. Антовича або Ефименка, до него на конференцію і т. и. З їзди міні тільки користи, що дав (я) одному робітникови при залізниці наші брошурки і потолкував що вспів: це під самим боком Танячкєвича“.

*) Так, бачу, підписався був Танячкєвич у листі до мене, запрошуючи мене до себе. — М. П.

**) Значить, що я не думав і говорити з Українцями про его грошеві домаганя. — М. П.

Розумієся, що сей мій лист не міг додати Драгоманову охоти входити з Танячкєвичем у які інші зносини, окрім по переправці книжок. Найменше могла принадити Драгоманова вістка про реальне, на око, діло, задумуване Танячкєвичем — видавництво під фірмою Товариства ім. Шевченка, бо те товариство сиділо Драгоманову тай іншим Українцям у печінках, забравши від них гроші на друкарню і звівши їх, а Танячкєвич негоден був направити лиха і — як се міг Драгоманів розібрати й за его листами — не був здібний на редактора такого видання. До того-ж Танячкєвич виявив себе в очах Драгоманова, — вже після моєї візиту, — дитиною, післявши ему, і то, здаєся, неоплатно, — кутю, якої Драгоманів, кажуть, не викупив, (бо порто було, розумієся, грубе) так що кутя, бачу, вернула ся назад до Танячкєвича (напевно сего не знаю, але вважаю таке зовсім імовірним. Драгоманів був у таких разях невмолимий: се він доказав напр. у 1883 р. на трохи важніших річах ніж кутя — на 480 екземплярах поеми Куліша „Магомет і Хадиза“, присланих ему приятелем остатного Альойзієм Юркевичем, — звісно, неоплатно. Драгоманів не хотів викупити книжок і відписав Юркевичеві, — зовсім резонно, — що в Женеві для продажі доволі 5 екземплярів поеми і що „v odnim slučaji treba zostavyty usi brošury p. Kuliša v Ženevi, — se koly vopny zaboroneni v Austriji“. Див. лист Драгоманова до Юркевича з 22. IX. 1883 р., в „Научно-літературномъ Сборникѣ“, Львів, 1904, т. III. кн. 2, ст. 24—25). Коли-ж зараз потім, після перших наших арештів у Львові, в початку 1877 р., Танячкєвич попікнув Драгоманова за его, мовляв, політичний нерозум, через який гинуть у тюрмі молоді люде, а, підчас других наших арештів, у половині 1877 р., серед страшного переполоху в Галичині, розвив ту свою думку до-

кладніше в статі п. з. „Лжепророки“ („Правда“, 1877, ч. 12*), де зпоза туманних способів боротьби за Україну, вказуваних самим Тянякевичем далі, в его листах до Драгоманова, прорвав ся давній рутенський „ідеал“, рекомендований батьками нашої молодіжи: з а х о п л ю в а т и ц. к. посади й бути рабами Австрії, се б то ще погіршувати стан, від якого і так уже тріщали мужицькі лоби, а відвернути ся зовсім від антихриста Драгоманова, який кликав нашу молодіж до служби народови наукою та всякою іншою користною загалови пра-

*) Підписав Тянякевич сю свою статтю псевдонімом „Федор Черногора“, який виявив був Драгоманову перше, посилаючи ему свою брошуру з 1867 р., видану під тим самим псевдонімом. Про се сказано далі, в тексті. (А в тім, авторство Тянякевича міг Драгоманів пізнати і без того — по его остатньому листеві, якого деякі слова повторені у „Лжепророках“). Написані „Лжепророки“, здає ся, за порозумінням із ширшим кружком львівських народовців, (кажу се на тій підставі, що їх оснівний тон — переполох, яким визначили ся львівські народів, тим часом як у Тянякевича такого переполоху не було — доказ: его слова в остатньому листі про той переполох і переправка книжок, до якої у нас — та ще тоді! — треба було не-аби якої сьміливости), а, в кождім разі, в порозумінню з неб. Вол. Барвінським, — одним із найзавзятіших антагоністів Драгоманова, найменше перекірчивих у способах боротьби з противником, — тоді редактором „Правди“, на якого, значить, і паде моральна відповідь за публікацію того гидкого пашквілю на Драгоманова. Коли порівняти масні слова Тянякевича в шістьох перших его листах до Драгоманова („брате, друже, батьку“ і т. и.) з брутальними лайками на него-ж у „Лжепророках“, то не хоче ся вірити, аби се все писав той самий чоловік, і то протягом кількох місяців! „Лжепророки“, се клясичний примір, до якої погани здібні наші рутенці (всіх партій, по всій Україні з колоніями!) супроти свогож брата-земляка, коли він не такий, як вони і посьміє не вволити їм волю, та ще й полошити їх або їхні гуртки від тих нужденних костомох (матеріяльних або лише моральних), які вони глодають. Тоді наші рутенці перекидають ся просто в скажених собак. І кілька то їх уїдало на Драгоманова!! — М. П.

цею, та проводом у самоорганізації народу й боротьбі его за волю й новий, справедливий суспільний лад, — то Драгоманів, натурально, перестав зносити ся з Тянякевичем, як і з іншими народовцями, окрім неб. Вол. Навроцького.

Се було погано для переправки книжок, бо ту службу неб. Тянякевич робив радо й совістно і без великих українських грошей.

Погано й те, що наконецна грубість Тянякевича не дала Драгоманову відповісти на его листи, бодай на ті точки в них, які Драгоманів позначував. Се була для Драгоманова добра нагода розібрати суть галицького народовства. А в тім, на дещо в листах Тянякевича (особливо в четвертому, написаному кровю серця) Драгоманів реагував потім печатно — у „Громаді“ тт. I, II (1878), IV (1879) та „Листку Громади“ (1878), між іншими, викладаючи свої думки про солідарність української поступової праці на всіх полях, від найсмирнішої аж до гострої. (Драгоманів у загалі дуже реагував на голос опозиції — розуміє ся, культурно, — тому-то, між іншим, его писання такі реальні тай ідейні).

Неб. Тянякевича, очевидячки, боліла сама згадка про его відносини з Драгомановим — недовгі, але за те дуже дразливі, як ми бачили, — бо мовчав він про них, як заклятий, коли здивав ся зо мною у Львові (що, зрештою, бувало дуже рідко); коли-ж я ему написав після смерти Драгоманова, в 1895 р., аби був ласкав прислати мені листи Драгоманова, то він мені й не відписав, лише бовтнув, зустрітивши ся зо мною у Львові, що его папери десь на стриху (імени Драгоманова він не вимовляв при мині).

Здає ся, що листи Драгоманова до Тянякевича таки були знищені, серед тодішнього переполоху, як багато інших листів Драгоманова до Галичан. Було, зрештою, тих листів

Драгоманова до Танячкевича всего два, а може лиш один. За те листи Танячкевича до Драгоманова доховали ся всі.

Ш. читачі побачуть самі, що про надруковане їх за життя Танячкевича та повної політичної неволі в Росії не могло бути й бесіди. Я зважую ся на се аж тепер, при чому вважаю можливим не ховати й імен молодих Українців, примісних до справи переправки книжок, бо сему вже дале 30 років, а до того тепер подібні політичні провини в Росії амнесовані.

З Танячкевичем я бачив ся часто в осени 1905 р., в Будапешті, на антіалькоголічному конгресі, яким небіжчик займав ся дуже щиро і з якого здав справу в „Ділі“ (дуже, зрештою, слабо й недокладно). З давного Танячкевича не було вже тоді майже сліду. Він був дуже знемощений, прибитий і нерішучий. Се показало ся найкраще з нагоди его промов. Він говорив на конгресі, — бачу, про ролю селянки в нашій антіалькоголічній русі, — але так тихонько та хаотично, що того мало хто чув і розумів. Коли після обовязкових 5 мінут для бесідників, президент перебив его, він обернув ся до президента і пролебедів молючи мов дитина: „Barmherzigkeit (милосердя)“! Давнійше Танячкевич і не завважав би був, у бесідницькім запалі, такого перепиненя тай не послухав би его ні за що!... Зривав ся Танячкевич і до великих промов — про права України — зразу на привітному зборі конгресу, а потім на бенкеті, даному містом, — але оба рази осів ся, і на бенкеті скінчив тим, що пішов тихцем до присутного президента міста тай подякував ему, іменем Русинів, за гостину, застерігаючи лише, що мав би сказати дещо більше, і то не конче миле Мадярам, але лишає се до иншого разу. І се був ще найліпший вихід, тим більше, що

в величезних салях Музея штук, де відбував ся бенкет, ледви чи було би чути й колишнього Танячкевича, з его громовим голосом і живими манерами, аж до пророцьких екстаз.

Бесідник тай здоровенник він був колись не-аби-який...

Раз, підчас перерви в нарадах конгресу, закликав мене небіжчик ув осібну кімнатку, де не було й живої душі, і сівши, з резигнацією, попросив мене тихим, тремтячим голосом, аби я розмовив ся з присутним на конгресі редактором одної віденської часописи за те, що помістила на него, Танячкевича, пашквіль. Я рад був стати в пригоді небіжчикови, але завважав, що справи взагалі не варто розмазувати, та ще на конгресі, в чужині, і небіжчик признав мені рацію, тай утихомирив ся, — але, очивидячки, лише про око, бо дійсно то справа турбувала его дуже, і він чув на власній шкірі доскульність того роду „літератури“, до якого належать і его колишні „Лжепророки.“ За одним спільним обідом, коли хтось із нас Русинів почав розмову на тему тодішніх пашквілів у „Л.- н. В.“, небіжчик підняв ся навіть до принципіального засуду пашквілізму, сказавши ось яку сентенцію з обсягу церковного малярства: „У кривого маляря всі сьвяті криві.“ Чи містив ся тут і засуд его власного гидкого вчинку супроти Драгоманова?... Мабуть, що так.

Остатний раз бачив я небіжчика Танячкевича в кінці грудня 1905 р., підчас народного віча у Львові, на Високім замку, при чому, прийшовши туди на саме розпочате — щось на 11-ту годину, — почув від него, що він там від самого ранку. Надворі в погану зимову хуртовину старий, німечний чоловік! Очевидячки, мусів застудити ся й попасти в слабість, із якої вже не судило ся ему встати...

Як би хто ні дивився на небіжчика Таянчевича, але кожний мусить йому признати певну ідейність (яку, зрештою сам він називав „реалізмом“, і яка переходила в фантастичність і пропадала нарешті в церковщині) а, головне горячу любов до України, і то не так до тої ідеальної, яка у всіх на язиці, як до реальної — до селян, за яких небіжчик писав сердечно Драгоманову і з якими поводився зовсім не по-християнськи (коли під християнством розуміти звичайну попівську практику із селянами), але по братськи, — як про се свідчать заводи величезного здвигу селян на його похоронах, промови над його могилою та посмертні згадки про него у дневниках, навіть ворожих — московських...

„Ви не могли ніколи проглянути так близько біди народної, як я... се моя велика школа!... В нічім не одрізнений від народу и в його горю, — став я Лазарем для його... роздробився на атоми, щоб скрізь йому у видний спосіб бути помічним! Впрост зробив з себе medium для народу... И моєї роботи ніхто не помічав в Галичині, бо її не знав и знати не може тим, що мене и не видно було — хоч що єсть народнього — в Галичині — се-ж я йому батько.“

Так писав небіжчик про себе Драгоманову, в половині грудня 1876 р. І коли мати на ввазі початки українського руху в Галичині та згадану вище практику Таянчевича із селянами, то сей его самомалюнок мабуть не дуже ріжнив би ся від того малюнку, який мав би зробити его будуший історик.

Бажанем, аби швидко народився такий історик, я й кінчаю сю невеличку згадку про щирого, в усякім разі, робітника на нашій убо-

гій народній ниві, вповаючи, що сесі листи небіжчика взагалі кинуть ясне світло на его особу, а за одним заходом натякнуть і на обставини, серед яких довелося Драгоманову почати боротьбу за волю й дійсну просвіту України.

Львів, 28. V. 1906.

М. Павлик.

1-й лист Данила Танячкевича до М. Дра-
гоманова.

(10. X. 1876 р.)

Високоповажний

Добродію!

Хоч Ви не ласкаві були наплатити мене, стільки разів будучи у нашій Галичині, — так винаю*) що я сам мушу шукати Вас в широкому світі! —

Добродію! я Вас вже знаю хто Ви, и що Ви, — так не знаєте Ви мене! — А зійтись нам треба — треба як найскоріше! Шкода кожної минути! — Діла пильні — пильніненькі!

Не дивуйтеся (,) що в закутку Богом і людьми забутому, єсть місце на великі діла! Не дивуйтеся и тому, що попівска голова, от як би моя (,) може сподобитись до діл великих, справді народних, справді культурних и справді діл... людських! —

Побачимо!

Так мій Добродію и Друзе! ласкаві будьте, не гаячись, — не листом — а телеграфічно завідоміть мене (щоб робота ані на годину не зволікалась), де мені з Вами зійтись! —

*) Чи написано „винаю“, чи що инше — годі рішити (письмо Танячкевича взагалі нечитке). І чи є серед народу слово „винати“ і що воно значить — не знаю. Може се проста помилка зам. „думаю“ або „гадаю“ —

М. П.

Признаюся Вам, що найвигідніше було б мені ві Львові з Вами зійтися, — бо я (,) мій Добродію и Друже (,) тяжко убогий, — незказано вбогий, — мені ді Львова переїхати — се мов героїчний подвиг — а чим дальше, тим ще трудніше — та не вагуватиму, приїхати на забезпечену годину — не то день — де назначите мені, хоч у Відні у Січі, — хоч би... та тут вже таки боюся такої дороги (,) аж до Женеви — се було-б більше як Наполеонський перехід через Альпи! — Та в остатнім лучаю мушу пристати и на таку дорогу, щоб з Вами порозумітися в ділі великому нашого народу...

Яке воно, те діло, за се не писати мені, — а треба говорити устно... Корреспонденцію таку не хутко-б помістив який небудь папір — и не хутко прийняв-би який то невеличкий час! —

Тим звіщайте мене любенько, Добродію, де мені Вас буде зобачити — а скоро а скоро — таки телеграфічно! —

И молю Вас, скоротіть для мене дорогу... Коли-б тільки можна Вам заїхати у Львів та до мене... ей який би я Вам вдячний за теє!

Лавринович и Винниченко покидали у мене книжки...

Винниченко бодай через поміщика Кірхнера перекинувсь до мене словом, що треба чекати.

Від Лавриновича нема нічого! — Чудно! страх чудно!

Здоровлю Вас, хоча ще не знакомий
щирим рідним серцем
с правдивим поважанем

Ваш покірник
ніп Данило Тянячкєвич
в Закомару
(Zakomarže)
в Галичині

p. r. Ożydów
10/10 1876

Телеграфічна була б така адреса:

Daniel Taniaczkiwicz
Galizien — per Lemberg —
Ożydów — Bothen Zakomarže.

2-й лист Д. Тянячкєвича до М. Драгоманова.

(13. XI. 1876.)

Високоповажний Добродію
и Друже мій!

За папір вибачайте, що він такий поганий*), бо кращого нема на тепер у мене!

Ще Ви може й не одчитали гаразд мого листу (як що він Вас дійшов) — а я висилаю другий! —

За поквапом пропустив я поставити важні питання от хоч би до Вас самих: Правда, Ви видаватимете чи видаєте орган в Женеві для України — добре мій Друже! — А хто ёго читатиме? чи доходитиме до рук сіх, для яких він призначений? Як він до них именно доставатись буде? Що для сеї роботи приготовано? — Бо що-ж вийде з сего Вашого писаня, як не читатимуть ёго сі — що для них він и написаний?.. Хібань Ви видаєте орган остентацийний чи репрезентативний? — Та так міркувати не можу — хоч впрост програми ёго не знаю (саміж тільки ідеї, для яких живете — так и догадуватись можу по трохи!) Добродію мій любий! як воно вестись буде по таким ладі, як тепер, — то була-б надія, що ніяка книжка в потрібний час не дісталась-би до призначених рук!.. Ви-б просто писали для себе! — Слухайте, розкажу Вам историю про висилку першу книжок — воно склалось так: Приїжджають до

*) Папір зовсім не поганий. — М. П.

мене: Лавринович, опісля Винниченко — и привозять письма рекомендаційні до мене, и розказують (,) що вони вже поступали до мого сусіда попа в Ожидові, и там вже оддали такіж письма и Лавр. вже зложив книжки! Рекомендаційні письма походили всі від Левицького!*) — Здвиг я плечима тай міркую: „знали де яких запопасти?“ — Мій сусіда се нічого чоловік — нічого собі, и либераліст навіть, — та він не приляг нічим до нашої річи — ёму все те розказати — мов для слави — скрізь, де треба и не треба не буде дорого стояти! — Так и вийшло! Пішла така широка вість, що Винниченко переїжджаючи через границу — відібрав від Вашого жандарма рапорт про усе до крихти, де він бував у Галичині, — де книжки положив у якого попа — Добре що жандарм якийсь знакомий, та й не дуже то паганій! А зкажіть, щоб вийшло би, коли-б не знакомий — тай паганій — пропав-би чоловік тай годі! — Так само необережно вийшло діло в Стоянові! Такого галасу и крику нароблено що треба тепер розглядатись, щоб не попасти в тенети!..

Тим ото Добродію! — перша річ поладнати усе, — тай розумно, так як правдиві реформатори! — Се моє пильне — діло — И тут здається не потрапить мене хто небудь виручити! — Так Ви мене даремне перестерігали**), щоб я був обережний, Добродію!..

Виглядаю, як незнатъ чого, тої години, коли-б ми зійшлися — и поладнали усе!..

Вчера був у мене Чубинський***) — цілий день! Багато ёму проказав знову, щоб перека-

*) Певно: Володимир Лукич Левицький. — М. П.

**) Певно переказав людьми, що приїздили до Танячкєвича. — М. П.

***) Молодший брат П. Чубинського, здаєся, Василь. — М. П.

зав братіі!.. Та нікого так мені не треба так дуже побачити — так пильно, як Вас

Цілую Вас по братнєму

щироприхильний піп *Данило Танячкєвич*

Передайте и Вашій пані мій поклін и дитину Вашу за мене поцілуйте — вони-ж певне, що я при Вас живуть. Вибачайте, добрі люде, що я так по простому з Вами обходжуся...

Я так її люблю... (Так страшно її люблю) Мою Україну небогу За неї душу погублю..

Рад би притиснути найменшу сироту українську до свого серця! — Рад би я — ой! як би я то рад — обділитись тим вогнем любови (,) яким горю (,) с тисячу-тисячей душами, и всіх прикликати до твердої служби народнєї, до великої праведної роботи України!..

Дарма (,) я все Вас виглядаю!..

Прощавайте

18/11 1876

піп *Данило*

1-ого листа *М. Драгоманова до Д. Танячкєвича* з листопада 1876 р. нема.

3-й лист *Д. Танячкєвича до М. Драгоманова* (27. XI. 1876).

Високоповажний Добродію

и Друже мій

Дорогий!

За послідних 20 день вислав я Вам два листи — и не маю одвіту — А висилаю що дня на пошту до Ожидова нема та й нема! — И дивуюсь — мучуся виглядаючи одвіту. Міркую и таке: може пропали, бо я задивившись на Вас

не рекомандував їх, — а просто франкував — може й пропали! Так знову и Ваші*) був тільки офранкований и більш нічого! — То знову міркую, чи справді не нагромадилось на сей час стільки своєї роботи — що ніколи було и відписувати! — То знову и навернется и така думка: може за легкі видались слова мої, що нехай ім и почекаати на сей пожаданий одвіт! —

Так побиваюсь — а одвіту — як не було так нема! —

А народні діла — величні діла, стоять мов пирамиди, виглядають німуючи на своїх діячів! — И може ті діла именно—народні здались би у велику прислугу Славянщині, Европі — и цілому світові — дарма що се діла простого, забутого мужицького народу українського?!..

И сі високі проблеми життя склала їх така академия, — як тисячолітне горе народне на тлі будденного хлопського життя—И їх розв'язане — найпильніше, найгарячіше! — И до їх треба забратись скоро, прескоро, широ, анад усе **розумно!** Тому, як стара Сивілля я одно кличу: Друже (.) треба нам зійтись тай сквапно — бо жаль мінути що у кожній годині, — коли дика сила дипломатії шинкує кров'ю людською.. мов своїм добром! —

Тому Добродію, Друже, Брате, Батьку, чи як хоч, щоб я Тебе кликав — прибувай — У Женеві нерозв'язатись питанню живому нашого народу — та таки між хлопськими хатами на Україні! —

*) Мабуть був се лист Драгоманова до Танякевича, написаний незалежно від листів остатного, — перший, про який сказано мною в тексті, що він пропав. —

М. П.

Здоровлю Вас на чужій вольній землі — дай Боже щоб колись поздоровитись на своїй та сто раз вільнішій и розкрашеній*) Україні як рідний брат

27/11 1876

ніп Данило Танякевич

в Закомару
(Zakomarže)

р. г. Ożydów

2-ого листа М. Драгоманова до Д. Танякевича з грудня 1876 р. нема.

4-й лист Д. Танякевича до М. Драгоманова.

(половина грудня? 1876).

Високоповажний Добродію!

Найперш спасибі! що одвітили на мій лист, — а то я побювавсь, щоб не кинувши в кут, зовсім**) на ёго позабули! А малиб причину, — бо як там писано що „не всякому духови віруйте“ и хоч у Женеві нічого духів боятись, — а все-ж незнакомий чоловік, — а ну-б вийшла яка пеня.. Так спасибі!

Може щось воно и доброго з нас нараяло один одному писати, може що вийде з сего нашого знаомства для святої річи нашого мучницького народу... може... так побачимо!

На два дні перед тим, як настиг Ваш лист, приїхав до мене Київський академик (зветься Петро Мацюкевич!***): вислала ёго громада за

*) Я непевний чи добре відчитав се слово. —
М. П.

**) В оригіналі хибно „зовсім.“ — М. П.

***) Здає ся мені, що чоловік звався „Мацькевич“... Др-в попідчеркував слова: „Мацюкевич“, „за гроші, а тих у ёго не було“, „доставити... людей прости“ (коло сих слів покладено з боку й знак X), „Всю сю справу беру на мою голову“, „післанця... лист до Київської громади.“ — М. П.

книжками, так за тими, що у мене остались, так и щоб більш їх ще набрати. Так у порожні зі Львова вернувсь, — бо не було книжок, щоб їх взяти у рахунок — а за гроші, а тих у ёго не було. — З сіми, що у мене (,) розрадивсь я по своєму: Ото я принявсь їх доставити сам через руки людей простих, що не такі то підозріні виглядають, а справні вже на такі річі, — и безпечні! Думка моя така, щоб обминути всю інтеллигенцію у сім ділі, нехай сім и не клопочеться, а готову книжку дістає до рук. — Всю сю справу беру на мою голову, як що поладнається усе те що перш поладнати належить

Та не в порожне виправив я сего післанця — Кияна з своєї хати до дому, а довженний виписав лист до Київської громади, впхнув ёму, як колись свячений у холяву, отак и вислав до дому! —

Отсе ж мені лучилось потішитись трохи, мені невольнику: отсім то приїздом Кияна и Вашим листом, — та й ото: що зумів вислати думку-голубицю довідатись, чи не меншає натову*) то на дорогій Україні. и заворушилась придавлена надія! —

Що ж отсе я писав у сему довженному листі до Київської громади — спитаєте? Писав я, Добродію мій и Друже (вибачайте що я**) так по щирому до Вас одзиваюсь: се моя стратегика народня —:) писав, що погано, братці и добре погано ми служимо Україні, и свому задавленому народові, не добуваючи з себе теї сили***), яка-б під достатком знайшлася, коли-б

*) Годі відчитати сего слова: „натону“ чи „мамо-ну“ чи як там?... — М. П.

**) В оригіналі хибно „як.“ — М. П.

***) Др-в попідчеркував слова: „теї сили,“ „губимось у теориях“, „добути з ..душі.. чоловіцтва“ (се й зачеркнено), без провідної“ (се й попередні слова: „без такту“ і т. д. ше й зачеркнено). — М. П.

зіхтіли тільки її добути и її ужити, — бо „в своїй хаті своя правда и сила и воля“ — а то губимось у теориях, котрі нехай добути з живої душі цілого чоловіцтва, найгуманніші, найсвятіші, не помагають народові нинька у ёго бездонному горю, — бо він нинька голодний, нинька обдертий, — нинька ж треба ему и помагати таки тим, чим тільки можна на нинішній день! — Писав я далі, що ми знов на-ново практикуємо гріхи історії нашої: нехтованєм житя людського и марнованєм сил, — тим буянем за волю, що в нім незгірш ворога топтали свою Україну*) батьки наші, тим боротям за волю так навманя не знаючи якій то волі бути, — без такту, без пляну, без усякої близької мети, и довідно виміреного шляху, — без провідної ідеї (:бо як яка була, так занапашалась хутко!:)!

— Так писав я

Доволі змарнованої сили, доволі тих марно поникших голов, — доволі насичена кров'ю и слезами Україна — буде сего, буде! Виводімо інший розум — інше характерство: не даваймо запихатись неситій пельці московській людьми, що здались народові на іншу услугу: Україна потребує багато робітників — бо її робота застоялась, усяке нехай принесе свій камінець до будови великого гмаху народнього**) українського добра и ёго ж просвіти! — А місць до праці, и способи до праці ще єсть! — Ще земля рідна під нашими ногами, ще живий люд навколо нас, — ще нас не висаджено в оздух! Ще не весь розум поїли деспоти, не всю силу загарбали трони и камарилі: На розум поставмо вищий розум, — на силу добудьмо вищу силу; а розум сей: се залізний політичний розум

*) В оригіналі хибно „Україні“. — М. П.

**) Слова від „богато“ зачеркнені Др-вим. — М. П.

народу, — а сила: се народня само-економия! — А покищо ми допевнялись нашого народнього добра такими ледачими способами, як: неробство, невдастьство! — За трохи доволі свобідного часу не звели нічого ні в літературі, ні в громадянських порядках, на яких именно розвиватись нашій річі народній, такого щоб воно захист давало нашій народности! Не Юсифович, а ми змайстрували указ імператорський, — так заголосив я! —*) нашим неробством! — Ні панове, у такий лад — то нам не жити! Глядімо інших способів для житя и розцвіту свого народу! — Есть ще закуток, де живе такий то же рідний український люд, закуток свобідний, де нема ще спину народній роботі — зробімо з него форт для нашої річі святої: тут нехай окублеться ціла жисть**) народня України! Тут виведемо показчик нашого житя, показчик нашої само-просвіти народнєї! — Так моральна окупация Галичини се завдане нинішнього дня!

./Не кажіть, що Галичане такі недолугі — такі тупі (се й Ви Добродію так кажете!***) що з ними нічого не вдієш! — Раз подякуйте Богу, що вони есть вже такі: при такий обскурантній культурі, якої заживають Галичане, не легко тут статись народовцем. А окрім того, есть ще укрито багато такого елементу, так спосібного, так дуже спосібного для культурної роботи народнєї, — а потрудимось, так піддасться усе, підійде усе під той величній стяг волі и просвіти народнєї української!...

*) Слова від „Не“ підчеркнені й зачеркнені Драгомановим. — М. П.

**) Слова: „окублеться ціла жисть“ і „моральна окупация Галичини“ Др-в підчеркнув і коло остатних, підчеркнених сильно, поклав ще й знак X. — М. П.

***) Слова: „се й Ви Добродію так кажете,“ „обскурантній культурі“ підчеркнені Др-вим. — М. П.

Знов же питав я далі, чи може не стоїть сей мужицький народ, той батько наш, що нас породив, що нас своєю кровью згодував, щоб ми ёму в офіру принесли усе аж до посліднєї думки? Може буде чого за него встидатись перед світом? Есть идея яка гуманна, культурна, щоб бодай у засновку не находилась у ёго душі? — Може виводячи у арену истории нової, нового діяня (,) одягатимем ёго, бо мусимо, в те лахматя, яке давно поскидали з себе цивілізовані народи, и по смігниках Европи порозкидували? Може креоватимем для ёго держави? Викохаємо для ёго утіхи магнатирию, буржуазію, — або тільки намножимо ёму горду панів!*) (Переказано мені, що Ви перелякались, як „Правда“ раз написала (,) що нам треба капиталів, нам треба інтеллигенції в панах, в купцях.. Ви злякались на таке pronunciamiento — я ж Добродію дуже встидавсь за ёго, та таки не дивувався ні раз — знаючи від кого сей голос!) — Отже ніяка остентаційна жисть — ніякий шум, ні дур наш идеал! — а широка жисть народня у всіх одиницях**), — для котрих ревиндикуємо всі права чоловіка, які именно ёму принадлежать —; жисть реальна, оґріта./ світлом волі, праведної людяности и правдивої культури, — жисть (,) для якої стілько живих, неспожитих соків нагромаджено так в истории нашій, як и в живій, величній душі народній! — Не гайся ж ніхто! До праці, до святої праці! до єднання цілого українського народу при єдній свічній роботі! До єднання до праці! Народ,

*) Др-в зачеркнув слова „для ёго утіхи магнатирию, буржуазію, — або тільки намножимо ёму горду панів“ — раз, а слова: „перелякались, як „Правда“ раз написала (,) що нам треба капиталів, нам треба інтеллигенції в панах, в купцях.. Ви злякались на таке pronunciamiento“ — кілька раз. — М. П.

**) Коло слів: „у всіх одиницях“ поклав Др-в з боку знак — (М. П.)

чи краще хлоп, мужик — брат*) — се наш величній — substrat; — ёго криваві дні історії — се наш серйозний учич; — ёго горе — се наш ментор; — ёго гаразд — се наша мета; — ёго слава доброї услуги в чоловіцтві — се наш завіт (бо „слава, заповідь моя“ — як сказав Тарас)! — Не бійся, не встидайся ніхто: лібераліст, прогресіст, соціаліст — для усіх здибеться робота! — Наддніпрянці и Наддністрянці разом — в один великий альянс народній, — бо ми дуже один одному потрібні: Ви позитивні ідеалісти, між такі реалісти, — Ви прогресісти по думках —, ми також по життю! — Ви обмінюйтесь з нами Вашими теоріями, — а ми їх зодягнемо в практику життя — и вийдуть образці життя народнього українського у Галичині! Так до єднання до праці! — Се проба, чого стоїть наш розум?! Так розум, розум, сконцентрований розум народній, — се наше оружжя! Тимже вигострім ёго, вигострім ёго — як слід! —

Отсе-ж, кликнув я дальш, здаюсь Вам у наймита, стаю Вам у слугу, — хочу Вам провідником бути при обєднаній роботі в Галичині**), — бо я її знаю, знаю її аж до самого ґрунту, ту мою Галичину, — и живих и мертвих, и своїх и чужих! — Освітити одних, приборкати других, — спинити ворожу напасть, легко мені буде при помочи Вашій! Так помочи, помочи благаю для великого діла народнього! Та перш нім помочи треба порозумліня нашого!

./Тому просив я, вишліть мені, делегата***), щоб отто з ним та с паном Драгомановим де

*) Слова: „народ, чи краще хлоп, мужик — брат“ підчеркнені Др-вим. — М. П.

**) Слова від „Отсе-ж“ зачеркнені Др-вим. — М. П.

***) Слова: „вишліть мені, делегата“ підчеркнені, слова-ж: „Монахи“ зачеркнені Др-вим. — М. П.

зійтись на нейтральній території, де нема шпіонів, — а все-ж блище як та Божа Женева — от хоч би у Монахії — Там ми обрадимо усе, ціле діло окупації Галичини, и загалом ціле діло акції народньої української! — Не лякайтесь, — панове громадо! та не лякайтесь, — не будемо марнувати за дармо кривавого гроша народнього, — бо тут не ходить о які експерименти, ні о ідеальні користи для народу, а самі реальні найреальніші, не то що на завтра — а на нині! —

Так більше-менше писав я! там розбіраючи — до Вас же генералізуючи! — Бо цілого пляну — з всею залізною консеквенцією — обійняти годі було и там и тут! Він потребує обясніня — и часу довшого! Тим и писав я Вам, що нема такого паперу, щоб я ёго на нім розписати потрапив, сего мого пекучого, як горе народне, діла! — А хоч би як намагався деталічне писати, все-ж би вийшло, що треба-б Вам обяснитись, тай ще може обяснитись — а тут до Женеви треба аж пять день ити, — а пять день назад, — так вже десять по одно обяснення, — то кілько-ж то більше?!

А Ви мені, мій Друже дорогий (,) дарма що неогляданий, кажете два місяців чекати! —*) Два місяців для вбогого народу.. Одна година горя... се вік! — За два місяців треба-б вже бути публикаціям нашим, и цілій роботі нашій в цілому рухові!... Вам здавалось Добродію, що хто ёго зна (що) за діло, що може на него и за літа ще час! А я кажу (:) жаль кожної години!. Може воно — та не гнівайтесь — пильніше (,) бо блище народу, як се що Ви робите! — бо Ви не могли ніколи проглянути так близько біди народньої, як я... Се моя велика школа!.. В нічим не одрізнений від народу и в ёго горю, — став я

*) Слова; „два місяців чекати“ підчеркнені и зачеркнені Др-вим. — М. П.

Лазарем для ёго... роздробився на атоми (.) щоб скрізь ёму у видний спосіб бути помічним!. Впрост зробив з себе medium для народу... И моєи роботи ніхто не помічав в Галичині, бо її не знав, не знає и знати не може тим що мене и не видно було — хоч що єсть народнёго — в Галичині — се-ж я ёму батько!...*) Що се служба вартового народнёго?... Зійдемося, так розкрию всю душу, и знаю, що в Вас здибляться очи, щоб се порозуміти...

Злетітєся-ж, Орли мої, щоб я Вам розказав усе, и сей жар мій, що горію для народнёго добра і ту любов України и свого мужицького народу, що нема її кінця! —

Вибачайте за нагле и похопне писанє.. вибачайте по братнёму.... Зійдемося, так розпростимося! —

Одписуйте хутко... Що хвилі виглядаю одвіту з Києва....

„Гей Черкаси Боже милий

„Не вкороти віку...“

Може хутко заблисне зоря нашого одродження! —

Оттак спроста
Здоровлю Вас и цілую
по братнёму

піп невмірака

Данило Тянякєвич

Може загубилась адреса — так

D T

in Zakomarże
p. g. Ożydów

Власне виїжджаю на границю, щоб лад зробити з моїми добрими перевізниками книжок

*) Слова від „тим“ написані внизу за відсилачем +. Здаєся, що се не примітка, але належність до тексту. —

М. П.

5-й лист Д. Тянякєвича до М. Драгоманова.

(27. XII. 1876).

Миколаїв дня 27. Грудня 1876

Високоповажний Добродію и Друже!

Ваш одпоручник пан Варгулевич (чи так-би то?) добивсь щасливо до мене в суботу, оддав Вашу картинку и брошурки! — спасибі за все! спасибі за брошурки*) — так за се що їх ласкаво переслали, — а таки найбільш за се що її написали! — Та мабуть не я один: зкаже Вам за сю роботу усяке живе, усяке народне у Галичині — своє спасибі! Тут бо вже мало чи менш тих помилок — як же би то сказати? — з доктринерської практики! — Мені так здається, що мов хорунжий пан Драгоманов зійшов чи сходить з бальону, де він стільки світа оглядає та у мглі, и наближається під той гранитний поміст, з якого менш правда видно народу, — та за те живого люду в живому повороті — так мені здається! И чи не вийде з ёго справді реаліст, — яких конечно потреба на щирю службу народові?! — Брошурки роздам, кому знаю, — нехай читає и врозумляється усяке! —

З Вашим Добродієм молодим говорив я, — та ні переговорив усього, —ні поладнав що небудь! — А причина ось яка: ні в ёго ні в мене не було на стільки часу — мені треба було

*) Се було певно більше примірників брошури Драгоманова „По вопросу о малорусской литературѣ“, що вийшла літом 1876 р. в Відні, а то тому, бо на ст. 8 сеї брошури згадано за протест народівців проти „Руси“ 1867 р., до авторства якого признаєся далі Тянякєвич. Ось докладний заголовок его брошури: „Письмо народівцівъ руськихъ до редактора политичнєї часописі „Русь“ яко протестъ и меморияль. Списавъ Федоръ Черногора. Тискомъ Соммера у Відни, 1867, 8^о, ст. 15.“ Брошура Драгоманова „По вопросу о малорусской литературѣ“ подобала ся дуже не лише Тянякєвичєви, але загалови народівців. Вона дійсно будила до вкраїнства навіть мерців. На те натякає далі й Тянякєвич. — М. П.

виїжджати над границю, звідки й пишу, — а ёму ні зі мною їхати, ні мого ворота виглядати — се ж одно! — А друге: не тих я виглядав людей! Се все з гурту того молоденького*) люду, за яких я згадував у передньому листі! Він ситий теорією, він годується надією, — рани народу в ёго се ті що намальовані в журналі, — або розписані в книжці! ёму більш до нічого и діла — и так воно добре, — бо се-ж ще не робітники народні — ім ще и не повірять сіх діл, так що вже й не журись а лягай спати! — Се-б такому народові й скучно було пересидіти тих здорових пару годин, що потреба щоб розвести те тверде оповідання про наші взаємини народні, про наші відносини галицькі, про ті фактори яких втягнути в діяне, чи то, як ви мовляли, практичні потреби народу! (ті рани, що їх загоїти треба нині, — бо їх загоїти можна! —) Се не у гнів Ваш, ні в обиду молодого добродія, говорив я мов за порога — не одкриваючи того образу мислей, який може бути видний при рефлексі... різnorodного и різної интензивности світла! — Скінчилось діло на книжках, котрих мені треба було підвести на границю, що й по часті сповнив довівши їх тут до Миколаєва, де мій батько священничить, — блище ім звітсіль у Стоянів, куди ім переправлялись, як що лукаве не зіпсує нам шляху! — бо моя робота (запам'ятайте!) служити всім, хто служить Україні и народові — аж до остатнього тху! —

Тепер же не знаю, чи виглядати мені довіреного приятеля — чи ні, и з якої сторони а коли?! чи тут не виходить яка мистификация зі мною/ — мягеньке вибравши слово)? Ні! геть од мене лукава думко! буду виглядати чи прикикувати! —

*) Слова „гурту того молоденького“ підчеркнені Др-вим. — М. П.

У скрутні часи воєнні буває, що пионер чи матроз кидати мусять свою питоменну роботу, а йти в густі ряди, взявшись за шаблю чи за цільну зброю*)! — Чи не здалось би нам за се знати усім? — Мені-ж таке виходить конечно! Моє діло, яким я найпильніше труджуся се окрім мого попівського, йде до рационального хліборобського и народнього господарства (rationelle Land-und Volkswirtschaft!) — Та треба братись и за що инче: стою перед виданем зо 4 брошур**), котрі в слід за собою вийти повинні: вони ніби то місцевого галицького интересу — а розуміючому діло — загально народнього українського интересу — се одна из спружин, котрих ужити потреба — а хтів я се зробити в добрім укладі и порозуміню... и не вийшло! —

Посилаю Вам поки що одну давну мою брошуру — отсей протест — Ви за ёго згадали у Вашій брошурі. Хотів вислати Вам ще передніщу мою брошуру з р. 1864 — так не можу її нігде запопасти***)... Може ві Львові здиблеться.... Як що знайду вишлю на те щоб дізналися, що перед 12 літами я говорив и знав за один обект праці, мовляли Ви с. є. народ!..

Спасибі Вам, що Ви прислали Павлику на дорогу до Києва грошенят: нехай хлопчина іде и подивиться трохи на свою Україну****).. Мені

*) В оригіналі хибно „зброю“. — М. П.

**) Слова: „зо 4 брошур“ підчеркнені Др-вим. — М. П.

***) Яка се брошура я не знаю. — М. П.

****) Поки я зібрався їхати в Київ, мене арештовано, — після чого я вже не міг би був показати ся в Росії, бо вже перший наш процес роздуто там — до державної зради, а потому то мені й формально заборонено в'їзд у Росію. Відки взяв Тячківський вістку, що Драгоманів прислав мені гроші спеціально на дорогу у Київ — я не знаю. Сего не було. В Київ я хотів поїхати з власної ініціативи, аби пізнати Україну, тай за власні гроші (стояв я тоді добре, маючи лекцію на 40 гульд. за приготовлюване одного панича до матури). — М. П.

ніколи! — попови-ж нашому паспорт виробити — се трудне діло — а мені-б не дали ніколи! — Так (в?) отсю сторону и (не?) пручайся! — Та за те я вже знаю де єсть chemin du Prieuré в Женеві*), що воно близько стації залізничої, — що народ добрий: привітають чоловіка, мов на Січі бувало. — Знаю що в Женеві єсть и пан Вовк — так вже маєш и курінь козацький! — Ну! ну! Так и крикну колись: пугу! щоб одвітили

Змилуйтеся добрі люде: перекажіть до того молоденького народу на Україні, щоб він конечно та швидко учивсь української мови — бо воно сором! сором! и слухати и дивитись — а береться народ просвічати.. и виходить, як у нас проказують, що не вмію

„ні читати, ні писати

„а хочуть королем обібрати...“

А далі:

Весело воно дивитися, як той молоденький люд догребався до величніх завдань**) чоловіцтва — наукою... справді воно потішно (де! де! тобі проти нашої застоялої галицької молодежі) — та нехай воно не розмахується так дуже руками, а то вдарить по таких головах як от Антоновича: се на наші галицькі вразливі чутива дуже-дуже прикре! Ей! та бурса — бурса! не дає на світ дивитись — коли-б нам с теї бурси раз вийти?! —

Пан Драгоманів пише гарно по московськи — про саму мову не знаю, бо я тому не критик — той стиль! той стиль! не нагішитись ним доволі — справді літерат... а по українськи так чогось твердо... в українських козаках***) трохи

*) Вулиця, в якій тоді сидів Драгоманів. — М. П.

**) В оригіналі через помилку „завдян.“ — М. П.

***) Брошура Драгоманова „Про українських козаків, татар на турків“. Київ, 1876. — М. П.

живіше.. а то вона така жива, така цілющо-жива наша рідня українська мова!..

Мій батько — стар чоловік, 60 літ — а то й він береться помагати у такому ділі, як перевозі праживних українських книжок!.. И здібав бися добрий контингент у нас живих людей... різного віку... и не одного мерця одгребли-би.. Та при поєднанню... при помочі! Коли-б той то-вариш — чи довірений приятель — А то сам... невольник... може й

„Не втну Батьку!“

Здоровлю Вас

и Ваш щасливий Курінь

ніп Данило Тянякевич

з Закомара

Тут я недалечко містечка Берестечка

Р. С. На карточці зробили Ви помилку прописавши Д. Т. в Ожидові! Уважайте! бо така річ робить непотрібну мотанину

6-й лист Д. Тянякевича до М. Драгоманова.

(16. I. 1877.)

Предорогій Женевській

Громаді!

Високоповажний Добродію

— чи може краще —

дорогі мої Земляки!

Отце убогий даруночок Вам посилаю — я, ні! не я, а рідня землянка на мої руки! — Отце у глечичку трошки пшениці; — то трошки маку и трошки меду — Отце усе! Вибачайте що такий мізерний — на ліпший мені не стати! Я хотів ще вислати Вам ёго на різдвянні святки —

нехай стане вже зараз за багату и щедрю кутю! —

...Не погордіть же ним, прийміть, привітайте, тим серцем, яким Вам ёго подаю, тим серцем, котре-б так раде — ой! Господи! — як безконечно раде, обділити однаким добром всіх дітей України — цілий Ваш народ, убогий та простий у ті світлі та святі вечері — /яких не багато у ёго в році налічиться/ — нею, тією кутею обділюється! —

Обділіться ж Ви нею у Вашій громаді та разом, — я Вас прошу, я так конечно хочу... И згадайте свій народ, свою Україну

и ледачого попа

Данила Танячкевича

Пані нехай ласкаво змішають и ту варену пшеницю и той третій мак и мід — тай вже готове /тут ніяково було мішати, бо за довгу дорогу могла би скиснути) — пасха есть Господня — от тобі на: промахнувся, — та мені усе одно на думці: оскресене — України!

Закомар
дня 16/1, 1877

7-й лист (остатний) Д. Танячкевича до М. Драгоманова.

(з другої половини січня? 1877 р.)

Високоповажний Добродію!

Може не багато згаїте часу, коли мені одвітите на ось що:

Віра саме три тижні, — як виправився від мене чоловік — Київський з добрим ладунком, з сімома пачками книжок на Стоянів! Просив

ёго умиленне, як тільки доведе щасливо куди слід, мене оповістити — Та теі оповістки чи що там Біг має!. До Вас мабуть пильніше довозить пошта усякі вісти, — бо звісно Ви на широкому світі живете (,) не то що я: на вузкому — Так мені ласкаво донесіть та таки зараз, як пішло діло чи гаразд чи ні, — бо вже така дурна натура клопотатись — от що!

Здоровлю Вас

Д Танячкевич

За Львівські скрути — мабуть вже и Ви знаєте — Хто тут виноватий? Чи не дурний розум політичний чи краще той недостаток таки усякого розуму — вже-ж ніхто більше — по моєму! —

Се-ж мені сподобалось — як от Ви сидите безпеченько в Женеві (,) пишете про Турків чи що там и ні думки покладаєте, щоб кому завадило! —

Отце раз добре —

Тим часом треба бідним хлопцям висиджувати у вязниці — и силу тратити (а у Павлика її не багато!) — И хто-ж вступиться за їх — нікому — звісно нікому! Сидиж — за нізащо! —

Не пожалував би я був вступитись за їх иншим разом, — так як конечно й треба-б було, — та мені покищо не виїхати до Львова! — не то дальш! —

Не знаючи як ім помочи списав я брошуру: Прояви соціялистичні між Українцями и їх значіння під псевдонимом Будеволі*) (И саме тоді як я готовив манускрипт на вернувсь Київський гість до мене и я мав спосібність ёму прочитати сю роботу — и він мені признав,

*) Слова „під псевдонимом Будеволі“ написані внизу за відсилачем + Ся статя надрукована в „Правді“, 1877, нри 4, 5, 13. Нр. 4 і 5 (подвійний) значений 18 (30). П. 1877 (перший наклад був сконфіскований). — М. П.

що я не збрехав нічого сенько — но вірно виявив правду!) Отцю-ж то роботу вислав я ді Львова — щоб надрукували! Не маю звістки ще досі, що там робиться з нею — та може бути що переполохаються, — у нас и так полохливий народ—Може й бути и так — та не сподіваюсь —

Прощайте

Данило

Помилка. Ст. 28, р. 4 з гори зам. „моєи“ м. б. „моєі“.